

Om befæstelse af kirkegårdens vej- og stiarealer.

Af landskabsarkitekt m.d.l., I. P. Junggreen Have, Åbenrå.

Det følgende er hovedsageligt skrevet med henblik på de små kirkegårde, landsbykirkegårdene, der er mest følsomme over for de hårde synsmæssige virkninger, belægninger af forskellig art kan medføre.

I århundreder har disse kirkegårde ligget i græs uden et egentligt gangsystem udover hovedadgangen til kirken. Der har været forbindelser til kirkestier fra de forskellige dele af sognet, mens et gangsystem til gravene er noget forholdsvis nyt. Det er langsomt opstået, efterhånden som det selvgroede græs forsvandt fra kirkegårdene, fordi man begyndte en mere bevidst pleje af gravene.

Forøvrigt må tuegravene, som for omkring hundrede år siden måske var den mest almindelige gravstedsform, i sig selv have dannet et slags gangsystem. De har nok også været årsag til grusgangene, fordi der har samlet sig vand i de lavtliggende mellemrum mellem gravene. Her er der fyldt grus og sten i, og et befæstet gangareal er ganske langsomt opstået.

Den systematisk planlagte rektangulære eller kvadratiske inddeling er nok af ret ny dato, hækplantning omkring gravene ligeledes. På billeder fra omkring 1850 af landsbykirkegårde ses der sjældent hække, og helt op til først i 1900 årene fandtes mange kirkegårde, hvor der enten anvendtes træstakitter eller støbejernsgitre, eller gravene var helt uden indramning og uden egentlige gange.

Endnu kan der på enkelte små vestjyske kirkegårde findes grave uden indhegning og uden tilhørende gang eller grave, som kun er en stakithegnet plet på en græsflade.

Det ville iøvrigt være af stor kulturhistorisk værdi, hvis der kunne bevares eksempler på sådanne grave; i det mindste burde de måles, fotograferes og beskrives, inden de sidste forsvinder.

Det gælder mange andre forhold på landsbykirkegårde, hvis kulturhistorie af en eller anden grund ikke har været »interessant«, og som man derfor egentlig kender forbavsende lidt til.

Nok foregår der en uafbrudt forandring på en kirkegård, men visse karakteristiske hovedtræk, til dels egnsbestemte, kan ofte fastholdes og være af værdi.

Beplantning, gangsystemer, afgrænsninger, belægninger eller mangel på samme burde registreres og kortlægges egnsvis, inden alle de små kirkegårde er regulerede og ensrettede med brede grus- eller betonflisegange og rygvendte grave.

I de senere år er der heldigvis opstået en interesse for igen at lægge store dele af både gang- og gravstedsarealer ud i græs, altså en slags tilbagevenden til forrige tiders græsklædte kirkegårde, dog i en strammere og mere plejet form, delvis betinget af hensyntagen til kistevogne, motorredskaber og lignende.

De gode redskaber til pleje af græsarealer kan gøre mange befæstede gange overflødige eller nedsætte belægningsbredden på gangarealer, især på let jordbund, hvor man uden særlige gener kan færdes direkte på græs. Helhedsindtrykket bliver mildere, når der er græs imellem gravene. Hvor der skal være mulighed for kørsel med større vogne, uden at der iøvrigt er daglig, stærkt slidende trafik, kan en makadambelægning tilsået med lavt-voksende græsarter indpasses lang bedre i en lille kirkegårds stisystem end en meget synlig og ikke bedre anvendelig grus- eller flisebelægning.

En ganske smal stribe græsmakadam i et iøvrigt almindeligt tilsået græsareal, fungerer udmærket som gangsti. Striben bliver synlig som en sti, er god at gå på, men har stadig et grønt skær. Fremgangsmåden kan også anvendes til bredere stier til kistevogne og gravstenstransport. Det kunne give mange kirkegårde, som nu er grusørkener, et venligere udseende. Mærkeligt iøvrigt, at det ikke bruges oftere, det er både smukt og billigt.

En anden måde at befæste stier på er at anvende stenmel som belægning fx. på et underlag af stabilt grus; også det kan udføres som en smal sti i et græsareal og behøver ingen kantafgrænsning. Stien bør ligge i samme højde som græsset, og da stenmel (eller knust granit) er meget finkornet, generer det ikke græsklipperen. Er man ikke alt for pertentlig indstillet til absolut rette kanter, er det en god belægning. Måske kunne den forbedres ved at der blandes en lille smule kalk og ler i stenmelet, det vil nok binde materialet bedre sammen. Underlaget for en sådan belægning bør være komprimeret stabilt grus.

En gammel, lidt forsømt brolagt gårdsplads med græs mellem stenene - som oftest marksten - kan være meget smuk. Brolægning er imidlertid meget dyr at lægge, selv når der anvendes håndsten. På steder uden særlig tung trafik kan den udføres på en enklere måde uden de store omkostninger. Bunden må være relativ blød, fx. et muldlag på 10-15 cm på en nogenlunde fast underbund, altså som til et almindeligt græsareal. Her udlægges man et tæt lag af 8-12 cm store sten fx. almindelige bundsten. De kan udlægges direkte fra lastvogn og kun i eet lag.

Stenene trykkes herefter ned i det bløde muldlag med en tung tromle, bedst er en af de gamle trevalsedede vejtrømler. Som afslutning strøs et tyndt lag grusblandet muld, hvori der er blandet græsfrø. Laget skal ikke være tykkere, end at stenene stadig kan ses. Det giver en stabil og meget diskret grøn kørevej, der uden vanskelighed kan holdes med rotorklipper, blot skal man huske at sulte græsset, da stenene gerne skal ses i græsfladen. Det er meget vigtigt at give græsset tid til at gro godt til, inden arealet tages i brug.

Der er efterhånden mange forskellige betonsten af større eller mindre værdi til græsarmring. Enkelte typer er virkelig gode, men mange af dem giver ikke græsset

Chaussebrostenbelægning med græsfuge, lagt i buemønster. (Foto: M. Falmer-Nielsen 1974)

de vækstmuligheder, der er nødvendige, og resultatet bliver, at man får en knoppet og hullet belægning, som er helt uegnet til at færdes på.

De gode typer kan give et udmærket resultat, når arbejdet udføres rigtigt og med lavtvoksende græsarter. Belægninger af denne type skal som enhver anden belægning med græs have ro i ret lang tid, inden de tages i brug. Et smukt eksempel på denne belægning anvendt på en lille kirkegård findes i Hvirring ved Horsens. Teglstensklinker er et udmærket materiale, men det kan være problematisk, fordi det er vanskeligt at få dem absolut frostsikre. Smukkest er de, når de lægges på kant og i græs. Som ganske smalle spor mellem grave, der iøvrigt ligger i græs, er de af meget fin virkning.

Også som kørespor til kistevogne, eventuelt lagt i to baner, er de anvendelige og relativt billige at anvende, når der ikke kræves kraftigt underlag af hensyn til belastning. Det gør ikke så meget, at de sætter sig en smule, de kan blødt og smidigt følge terrænformen, når de sættes på kant og uden afgrænsning.

De mange forskellige betonfliser til gangsti- og kørebanebelægning danner efterhånden et ret uoverskueligt virvar, når man skal finde frem til de, der både i teknisk og æstetisk henseende er forsvarlige at bruge.

Det er i virkeligheden kun meget få typer, der kan anvendes på de små kirkegårde. Selv om disse tilsyneladende bærer præg af mange tilfældigheder i deres anlæg og brug af materialer, er de ofte mærkeligt homogene, og tilførsel af et meget synligt materiale som betonfliser kan være helt ødelæggende for miljøet. Det kan gøres forsvarligt, men der er langt imellem de gode eksempler, og Nationalmuseet og andre instanser, der har tilsyn med kirkegårdene, er da heller ikke glade for at anvende dem. Selv betonfliser med såkaldt frilagt overflade af stenmaterialer er langt fra altid anvendelige, som oftest virker de underligt forlorne.

Brostensbefæstet gang.
(Foto: M. Falmer-Nielsen 1974)

Kransepladser i fortovssten og brosten lagt med græsfulge. (Foto: M. Falmer-Nielsen 1974)

En anden mulighed er asfalterede stier. Rigtigt udført er de ikke så ringe, som man kunne tro. Desværre bliver de for det meste udført uden tanke for, at de ikke udsættes for det fornødne tryk, og derfor smuldrer de og kræver reparationer ret hurtigt. De asfalttyper, der kan tåle at ligge hen uden at være udsat for daglig trafik, er dyrere end almindelig asfalt og anvendes sjældent. Ligeledes tænkes der ikke meget over, hvordan overfladestrukturen bliver.

Det smukkeste materiale til belægning af gang- og kørearealer er og bliver nok granit i form af chaussésten eller store brosten i flere forskellige formater. Ingen kunstige materialer kan erstatte dem, men de gode sten i rigtige farver i bornholmsk, svensk eller tysk granit er dyre i anskaffelse. Sten fra andre lande som fx. Portugal, hvorfra der indføres mange sten, kan være grå og triste at se på. Som kantafrænsning af græsarealer kan de portugisiske sten anvendes, men store flader af disse sten bør undgås eller eventuelt lægges med græsfulge.

Selv om chausséstensbelægning er ret kostbar, skal udgiften dog ses i forhold til de meget små vedligeholdelsesudgifter. Ingen andre belægningstyper er så billige i »drift« som granit, og det er den smukkeste og mest miljøvenlige belægning, der kan findes.

De forannævnte betragtninger vedrører kun en mindre del af de problemer, der bør tænkes over, når veje og stier skal belægges eller nyplanlægges på de små kirkegårde. Der må som nævnt lægges lige så megen vægt på den synsmæssige udformning som på de praktiske hensyn.